

ЩЕБЕТУН І. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
(Донецький національний університет
імені Василя Стуса)

ДОВГАНЬ Б. В.,

студентка I курсу
юридичного факультету
(Донецький національний університет
імені Василя Стуса)

УДК 342.82

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-1.24>

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН І ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена питанню впровадження в Україні електронного голосування (далі – е-голосування) як альтернативи традиційним формам народовладдя, а саме виборам та референдумам. Визначено сутність, характер електронної демократії (далі – е-демократія). На підставі аналізу чинних нормативно-правових актів, введення нових організаційних форм (сайтів органів влади, запровадження електронної петиції, розробки громадських бюджетів участі), які стосуються зазначеного питання, виокремлено особливості розвитку в Україні. Наголошено, що наступним кроком в удосконаленні напрацювань е-демократії має стати саме е-голосування. Розкрито поняття «е-голосування», наведено найпоширеніші його види, обґрунтовано переваги та недоліки такої форми народовладдя. Проаналізовано іноземний досвід впровадження та застосування е-голосування, його ефективність порівняно з проведенням традиційних виборів та референдумів. Як приклад для запровадження в Україні запропоновано естонську модель голосування. На основі дослідження було зроблено висновок щодо переваг та недоліків такої форми демократії для України: передбачено труднощі, з якими наша держава може зіштовхнутися під час реалізації цього проєкту (необхідності створення чітко регламентованої законодавчої бази, розробки концепції цілісного проведення е-голосування, створення нових електронних систем, які забезпечуватимуть принципи голосування, безпеку та конфіденційність, захисту особистих даних виборців та правдивості результатів), а також наголошено на здобутках, які матиме наша держава у разі правильного здійснення процедури впровадження (збереження значних фінансових ресурсів у державному бюджеті, досягнення максимальної прозорості та чесності виборів та референдумів, забезпечення рівних можливостей для голосування всім, незалежно від віку, місця проживання, фізичних вад здоров'я та ін.).

Ключові слова: вибори та референдум, демократія, електронна демократія, електронне голосування, народ, народовладдя.

Shebetun I. S., Dovgan B. V. E-democracy: experience of foreign countries and prospects for implementation in Ukraine

The article is dedicated to an issue of implementation an electronic election (hereinafter – e-democracy) system in Ukraine as an alternative to traditional forms of democracy, namely elections and referendums. The essence and nature of e-democracy are defined. Its particular features in our country's development by analysing legal-and-regulatory acts, which regulate particular issue are segregated, and researching innovations that were carried in this very field, namely creating authority's websites, introducing electronic petition, developing public budgets. It is also emphasized that the next step in e-democracy experience improving should be e-democracy itself. The concept of e-democracy is revealed and it's the most common kinds are presented. The advantages and disadvantages of e-democracy are justified. International experience of e-democracy implementation and its usage are analysed. Its efficiency is compared with traditional elections process. As an example, Estonian evaluation system is offered in Ukraine. The conclusion based on scientific material was made in relation to pros and cons of this very form of democracy specially for Ukraine: the difficulties that our county could face during realizing this project (the need to create a well-regulated legal framework, to develop the concept of holistic e-voting, to create new electronic systems that will ensure voting principles, security and confidentiality, protection of voters' personal data and the truth of results) are predicted. Besides, it is emphasized on benefits that our country will have in case of correct procedure of introduction (preservation of significant financial resources in the state budget, achieving maximum transparency and fairness of elections and referendums, ensuring equal voting opportunities for all, regardless of age, place of residence, physical health, etc.).

Key words: *voting and referendum, democracy, e-democracy, e-voting, demos.*

Вступ. Актуальність дослідження питання впровадження е-демократії як форми народовладдя в Україні пояснюється активним упровадженням новітніх технологій в усі сфери життя суспільства, у тому числі й державного управління. Діджиталізація, або так звана «держава в смартфоні», стала невід'ємною частиною життя кожної людини й прогресує з кожним днем дедалі більше.

З огляду на значні темпи розвитку інформаційно-технічного суспільства, слід розглянути е-демократію як альтернативу традиційним формам демократії, правове регулювання яких нині викликає багато питань та потребує реформації. І якщо питанню удосконалення виборчого процесу приділяється значна увага, що підтверджується нещодавнім прийняттям нового Виборчого кодексу (набув чинності з 1 січня 2020 р.), то відсутність нормативного підґрунтя інституту референдуму є наслідком неможливості його проведення.

Як відомо, провідні країни світу (Естонія, США, Нідерланди, Швейцарія) уже давно застосовують сучасні гаджети та інформаційні системи для покращення життя народу та забезпечення його участі в управлінні державою. Такий різновид демократії сприяє налагодженню комунікації між громадянами та владою, допомагає людям усвідомити, що їхні інтереси в країні є першочерговими, отже, впровадження е-демократії в інститут виборів та референдумів допоможе розв'язати низку проблем, пов'язаних з таким питанням, а також сприятиме підвищенню правосвідомості громадян, які перестануть сприймати демократію «де-юре» і отримають реальні можливості управління державою та забезпечення своїх прав та свобод.

Дослідженням сутності, характеру та особливостей електронної демократії та аналізом перспектив її впровадження в Україні займалися В. Бабаєв, О. Баранов, А. Барікова, О. Бухтатий, С. Гайдученко, Н. Грицяк, В. Дрешпака, О. Золотар, С. Кандзюба, П. Клімушин, Л. Малишенко, Н. Махначова, А. Мезенцев, А. Митко, М. Новікова, К. Саркісова, А. Серенок та інші.

Питанню вивчення зарубіжного досвіду використання е-демократії як форми забезпечення народу права на управління державою присвячені праці С. Квітки, І. Кравчука, Л. Луцука, М. Міхровської, В. Нестеровича, О. Соколовської, Я. Турчин, А. Черноуса, С. Чукута та інших, проте, попри значущість здобутків зазначених науковців, залишаються не досить дослідженими низка питань, зокрема, перспективи її розвитку в нашій державі, обґрунтування доцільності запровадження е-голосування в Україні, визначення переваг та недоліків такого явища для нашої країни, що підтверджує актуальність обраної проблеми.

Постановка завдання. Мета статті – уточнення сутності електронної демократії та перспектив її розвитку в нашій державі на підставі узагальнення зарубіжного досвіду використання, обґрунтування доцільності запровадження е-голосування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Громадянське суспільство перебуває у постійному пошуку кращих форм політичної комунікації з владою. Розвиток глобальної мережі дає нині надзвичайно широкі можливості для обговорення як між громадянами, так і між громадянами та владою наявних і передбачуваних проблем незалежно від їх масштабу. Це сприяє виробленню зважених рішень [1, с. 20]. Оскільки розвиток інформаційно-комунікативних технологій (далі – ІКТ) багато в чому визначає як політичний, так і суспільний розвиток кожної держави, що є актуальним для нашої країни в умовах децентралізації та на шляху до Європи, то натеper одним з перспективних напрямів використання сучасних ІКТ є розвиток електронного голосування громадян [2, с. 1].

В Україні електронна демократія перебуває на стадії становлення. Формування законодавчої бази для функціонування електронної демократії розпочалося у 2003 році, коли були прийняті закони «Про електронні документи та електронний документообіг», а також «Про електронний цифровий підпис». Передумовами для формування електронної демократії в Україні стало розширення доступу населення до Інтернету та інтенсивний розвиток ІТ-сектору. Активну участь у становленні електронної демократії в Україні бере громадянське суспільство [3, с. 2].

15 травня 2013 року Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) ухвалив Розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні», яким передбачалися основні напрями е-демократії, а саме: удосконалення нормативної бази, використання новітніх технологій, формування культури комунікації, створення «Електронного парламенту», впровадження нових проєктів тощо [4].

Стрімкий розвиток електронної демократії в Україні визнаний ООН: з 2015 року наша держава суттєво підвищила позиції у рейтингу розвитку електронної демократії та нині посідає 32-е місце [3, с. 2].

У листопаді 2017 року КМУ ухвалив Концепцію розвитку електронної демократії до 2020 року, якою, зокрема, передбачено, що «електронна демократія – форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій у демократичних процесах, що дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень» [5]. Одним із завдань Концепції є впровадження електронного голосування, а також електронного виборчого процесу, електронних референдумів та електронних плебісцитів, що мало бути виконане до 2020 року.

Д. Хуткий, експерт групи електронної демократії Реанімаційного пакету реформ, зазначає: «Власне, спільна розробка Концепції е-демократії у співпраці громадянського суспільства та представників влади є показником успішного розвитку демократії загалом та е-демократії зокрема...» [3, с. 2].

Ключову роль у функціонуванні е-демократії в Україні відіграють сайти центральних органів влади та місцевого самоврядування, спеціалізовані сервіси (наприклад, у Вінниці це – «Цілодобова варта»).

До найважливіших інструментів електронної демократії в Україні належать електронні петиції, які було запроваджено в 2015 році відповідно до внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» і які вже в перший рік свого існування нараховували близько 2 млн звернень громадян, що допомогло вирішити низку суспільних питань та дало можливість українцям бути почутими.

Ще одним дієвим інструментом е-демократії є громадські бюджети участі, завдяки яким громадяни можуть визначати, на які потреби спрямовувати бюджетні кошти. Однією з найбільш ефективних українських реформ останніх років стали системи контролю державних закупівель ProZorro [3, с. 6].

Отже, незважаючи на те, що українські громадяни вже можуть скористатися багатьма інструментами електронної демократії, перехід від одностороннього формату до справжньої комунікації між владою та суспільством нині триває, зокрема, впровадження е-голосування досі не вирішено.

Електронне голосування є формою електронної демократії, яка становить процедуру здійснення волевиявлення з використанням інформаційно-комунікативних технологій чи обладнання; автоматизований процес підрахунку голосів у цифровому форматі [6, с. 12].

Розрізняють такі види е-голосування:

Віддалене голосування за допомогою Passport ID та Інтернету. Процес голосування: виборець під'єднує свою ID-картку в кардрідер, переходить на сайт Центральної Виборчої Комісії, логінеться за допомогою пін-коду та потрапляє до електронного бюлетеня, голосує та підтверджує пін-кодом свій вибір. Голос виборця вже опрацьовано, зараховано та оприлюднено онлайн.

Фізичне голосування на дільницях з підрахунком за допомогою електронних урн. Цей процес голосування схожий на традиційний, але кожен бюлетень вкидається не в прості пластикові урни, а в цифрову урну, яка під'єднана до Інтернету та після зчитування бюлетеня система автоматично розпізнає голос та підраховує результати.

Голосування за допомогою спеціальних цифрових терміналів. Спеціальні цифрові термінали – це комп'ютери із сенсорними екранами на зразок тих, де поповнюють мобільний рахунок. Такі термінали можуть бути багатофункціональними з можливістю авторизації через Passport ID-картку або за допомогою звичайного паспорта через надання спеціального номера для голосування від членів комісії [7, с. 3].

Експерти визначають, що найбільш оптимальними формами голосування можуть стати онлайн-голосування та «електронні урни».

Система голосування в Україні, яка існує, має низку таких суттєвих недоліків, як: тривалі терміни підготовчого етапу голосування та його проведення, незахищеність від фіктивних і повторних голосувань, проблема здійснення права на голосування пенсіонерів, інвалідів та людей з обмеженими можливостями. Натомість електронне голосування може вирішити ці питання.

На підставі положень наднаціонального права Європейського Співтовариства е-голосування має численні переваги як перспективна форма е-демократії: дає змогу виборцям віддати свої голоси на виборчій дільниці не лише свого виборчого округу, полегшує виборцю віддати свій голос, сприяє участі у виборах і референдумах усіх тих, хто має права голосу, а особливо громадян, які перебувають за кордоном, розширює доступ до процесу голосування для осіб з особливими потребами або тих, кому важко бути фізично присутнім на дільниці, поступово знижує витрати на проведення виборів та референдумів, доставляє результати голосування надійно та швидко, надає вищий рівень послуг із пропозицією різних можливостей для голосування, збільшує час виборця для роздумів і вираження волевиявлення через збільшення кількості днів голосування, збільшує довіру до результатів голосування шляхом формування екзит-полів у режимі часу з їхньою візуалізацією на екранах телебачення та плазмових моніторах у людних місцях [6, с. 12].

Проте для ефективності результатів такого нововведення потрібне суворе дотримання процедури проведення: держава мусить забезпечити принципи універсальності, рівності, свободи, таємності, прямоти права голосу; система голосування має відповідати засадам безпеки, надійності, передбачати опції підтвердження, зміни голосу в достроковий період,

можливості переведення результатів у паперову форму, якщо виникне конфлікт інтересів. Важливо також забезпечити доступ до технічних пристроїв та до Інтернету (якщо голосування відбувається онлайн). Ще однією умовою проведення е-голосування є перевірка автентичності даних. Через систему електронного голосування виборцю надається автентичний бюлетень. У разі дистанційності голосування виборець має бути поінформований про засоби, щоб переконатися, що з'єднання є офіційним. Крім того, має прийти підтвердження, що голосування відбулося [6, с. 14–21].

Варто також зазначити, що е-голосуванням активно користуються в усьому світі. Електронна система голосування вже запроваджена у багатьох країнах: США, Канаді, Бразилії, Індії, Бельгії, Австралії, Естонії, Південній Кореї. У Великобританії, Німеччині, Франції, Іспанії, Португалії, Італії, Норвегії, Швейцарії, Росії, Казахстані, Японії, Китаї проводяться експерименти з її використання [7, с. 3].

Перше в світі механізоване обладнання для голосування було запатентоване в США 1892 року. Системи, які використовувались у США, містили в собі обладнання з важелем, обладнання для перфорації, безпосереднє електронне голосування (DRE) і обладнання, що читає оптичні знаки (OMR). Експерти у США постійно розробляють низку нових ініціатив, спрямованих на полегшення голосування поза країною за допомогою Інтернету. Одним із прикладів є ініціатива держсекретаря штату Колорадо С. Гесслера, який працює з компанією “Everyone Counts” з метою надання можливості виборцям голосувати за допомогою технології iPad. Нині голосуючий має всього лише кілька разів натиснути пальцем на екран, здійснюючи свій вибір [7, с. 4–5].

У Швейцарії, країні референдумів, близько 90% виборців віддають перевагу традиційному методу голосування. Впроваджується система електронного голосування “E-Voting” у рамках реалізації стратегічного проєкту “Vote électronique”. Перші пробні електронні голосування відбулися у 2003 р. на комунальних виборах у кантоні Женева. У 2005 р. аналогічні пілотні проєкти було реалізовано у кантонах Невшатель і Цюрих. Стратегічною перспективою швейцарської демократії визначено подальше відпрацювання інтернет-технологій прямої участі громадян в управлінні державою [7, с. 7–8].

Експерти, які досліджують це питання, зокрема А. Барікова, В. Бацій, стверджують, що Україна має взяти за основу естонську систему електронного голосування, яка, на їхній погляд, є найбільш досконалою [8]. Починаючи з 90-х років XX століття після розпаду СРСР Естонія посідає одне з найперших місць у списку країн, що запровадили електронне урядування. Нині в Естонії всі державні послуги надаються у режимі онлайн, кожний громадянин має ID-картку, у школах змалечку вивчають інформатику та комп'ютерні технології, а старше покоління проходить відповідні курси [8, с. 13].

В Естонії електронне голосування застосовується з 2005 р. на місцевих виборах, з 2007 р. – на парламентських. Слід відзначити, що відсоток громадян, які віддають перевагу системі електронного голосування, поступово зростає. Якщо у 2005 році у такий спосіб проголосувало лише 2% естонських виборців, то на парламентських виборах 2011 року цей показник сягнув вже 24% [2, с. 2]. Ефективність такої системи зумовлювалася існуванням розробленої правової бази щодо цифрової ідентифікації особи (щодо цифрових підписів, посвідчення тощо), яка набула чинності з 2002 року. У процесі голосування застосовується зчитування даних з ID-картки. Реалізація волевиявлення через Інтернет можлива впродовж встановленого часу для дострокового голосування (від 10 до 4 днів до дня виборів). Гарантовано також право змінити голос у період дострокового голосування як онлайн, так і традиційним методом [6, с. 23].

Висновки. Отже, електронна демократія – це можливість народу брати участь в управлінні державою, участь громадян у демократичних процесах, що відбуваються в країні задля забезпечення своїх прав, свобод та інтересів за допомогою електронних ІКТ.

Розвиток суспільства, активне впровадження е-демократії в усьому світі, необхідність реформування вітчизняних форм народовладдя говорять про актуальність впровадження в Україні е-голосування. Наша держава вже має нормативне підґрунтя для реалізації такого проєкту, що значно полегшує процес його впровадження.

Виходячи із вищезазначеного, варто окреслити переваги та недоліки е-голосування в умовах сучасного розвитку нашої держави, виокремити труднощі, з якими може зіштовхнутися Україна.

Так, у разі впровадження такого виду е-демократії Україна зможе зберегти значні фінансові ресурси в державному бюджеті, які необхідно було б витратити у разі традиційного голосування на оплату роботи членів виборчих комісій тощо; досягти максимальної прозорості та чесності виборів та референдумів, що є гострим питанням нині; кожен український громадянин, що має право голосу, незалежно від фізичних вад, місця перебування чи проживання, інших обставин, буде в змозі здійснити своє право на участь в управлінні державою; Україна приєднається до міжнародного досвіду впровадження електронного голосування. Крім того, впровадження е-голосування означає відмову від використання значної кількості паперу, цим самим ми зробимо свій внесок у збереження екології.

Варто усвідомлювати, що на шляху до реалізації такого масштабного проєкту виникне низка питань, що потребуватимуть вирішення. Серед них – створення чітко регламентованої законодавчої бази, розробка концепції цілісного проведення е-голосування, створення нових електронних систем, які забезпечуватимуть принципи голосування, безпеку та конфіденційність, захист особистих даних виборців та правдивість результатів. До цього слід залучити найбільш кваліфікованих експертів, у тому числі науковців НАНУ, високопрофесійних програмістів. Задля довіри до такого виду голосування варто провести широку роз'яснювальну роботу, ознайомити громадян з тим, що собою являє е-голосування (реклама у ЗМІ, тренінги, конференції, проведення бесід з різними категоріями людей); забезпечити доступ до електронних носіїв та мережі Інтернет під час голосування, а також абсолютну прозорість та об'єктивність самого голосування. Перш ніж проводити справжнє голосування, треба провести дослідження та організувати пробні референдуми, що дасть змогу впевнитися в дієвості такого методу та визначити ставлення громадян до такої форми демократії.

Електронне голосування має показати людям, що вибори та референдуми – це не лише формальність, яка відбувається раз на 5 років або взагалі існує лише на папері, а реальна можливість народу вирішувати важливі питання в державі. Люди мають право на те, щоб їхня думка була почута, адже вони і є держава і їм вирішувати, як вони хочуть жити у рідній країні.

Список використаних джерел:

1. Електронне урядування та електронна демократія : навчальний посібник: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. Київ. 2017. Ч. 3: Електронна демократія: основи та стратегії реалізації. Київ : ФОП Москаленко О.М. 2017. С. 84.
2. Бацій В.В. Електронне голосування: досвід України та зарубіжних країн. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2016-3/doc/2/01.pdf>.
3. Махначова Н.М. Е-демократія як інститут розвитку громадянського суспільства та ефективного партнерства в публічній сфері. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/25.pdf.
4. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.13 р. № 386-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p>.
5. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 797-р. Дата оновлення: 14.02.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p>.
6. Барікова А.А. Електронна держава: нова ефективність урядування : монографія. Київ : Юрінком Інтер. 2016. С. 224.
7. Системи електронних виборів: процедури голосування та матеріально-технічні засоби. URL: https://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/publications/systemy_elektronnyh_vyboriv.pdf.
8. Запровадження електронної взаємодії як необхідна умова розвитку електронного урядування: зарубіжний і вітчизняний досвід. URL: <https://knote.edu.ua/file/NjY4NQ==/498a1b0297a1c4501bc16ca2676828b9.pdf>.

